

БЎЛАЖАК ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМ ЎҚИТУВЧИЛАРИ КАСБИЙ КЎНИКМА ВА МАЛАКАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЛОЙИХАСИ

Оришев Жамишид Баҳодирович

*Технологик таълим ва тасвирий санъат фанлари кафедраси катта
ўқитувчиси,*

Жиззах давлат педагогика университети

<https://orcid.org/0000-0002-8419-9832>

Аннотация: Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг ижтимоий фикр, амалий тажриба, дунёқараши ва тафаккурининг ривожланиб бориши, касбий компетентлигининг такомиллаши, ўз касбига бўлган муносабатининг нечоғлик мантиқийлиги кўп жиҳатдан уларнинг ўқув жараёнида касбий кўникма ва малакаларининг етарли даражада шаклланган-лигига боғлиқ. Бу эса кучли ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий ва ҳуқуқий демократияга асосланган фуқаролик жамиятини қуришида бўлажак технологик таълим ўқитувчиларидан ўз касбининг билимдони, ижтимоий-сиёсий ҳаётда фаол иштирокчиси бўлишни талаб этади. Мақолада бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг мавжуд касбий фаолиятлари ва уларнинг амалий тайёргарлик даражалари таҳлили баён қилинган.

Калит сўзлар: касб-ҳунар, технологик таълим, техник ижодкорлиги, мотив, эҳтиёж, лойиҳа, кўникма, малака.

ПРОЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Оришев Джамшид Баҳадирович

*Старший преподаватель кафедры технологического
образования и изобразительного искусства,*

Джиззакский государственный педагогический университет

Аннотация: Известно, что развитие общественного мышления и практического опыта, мировоззрения и мышления будущих педагогов технологического образования, повышение их профессиональной компетентности, рациональность отношения к своей профессии во многом зависит от достаточной сформированности их профессиональных навыков и квалификации в процессе обучения. Это требует от будущих педагогов знаний своего дела как активных участников общественно-политической жизни в построении гражданского общества, основанного на прочной социально-экономической, духовно-образовательной и правовой демократии. В статье проводится анализ текущей профессиональной деятельности и их уровней практической подготовки будущих педагогов - специалистов технологического образования.

Ключевые слова: профессия, технологическое образование, техническое творчество, мотив, потребность, проект, умение, квалификация.

THE PROJECT OF FORMATION PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE TECHNOLOGICAL EDUCATION TEACHERS

Orishev Jamshid Bahadirovich

*Senior teacher of the Department of Technological Education and Visual Arts,
Jizzakh State Pedagogical University*

Abstract: It is known that the development of social thought and practical experience, outlook and thinking of future teachers of technological education,

improvement of their professional competence, and the rationality of their attitude towards their skills depends to a large extent on the sufficient formation of their professional skills and qualifications during the educational process. All this requires future teachers of technological education to be knowledgeable in their profession as active participants in social and political life in building a civil society based on strong socio-economic, spiritual-educational and legal democracy. This article devoted to the analysis of the current professional activities and their levels of practical training of the future teachers of technological education.

Key words: profession, technological education, technical creativity, motive, need, project, skill, qualification.

Кириш. Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг ижтимоий фикр, тажриба ва дунёқарашининг ортиб ёки камайиб бориши, касб-корига бўлган муносабатининг нечоғлик мантикийлиги кўп жиҳатдан уларнинг ўқув жараёнида касбий кўникма ва малакаларининг қай даражада шаклланганлигига боғлиқ.

Бу эса кучли иқтисодий, маънавий-маърифий ва ҳуқуқий демократияга асосланган фуқаролик жамиятини куришда бўлажак технологик таълим ўқитувчиларини ўз касбининг билимдони, ижтимоий-сиёсий ҳаётда фаол иштирокчиси бўлиш руҳида тарбиялаш зарурият эканлиги муаммосини келтириб чиқаради.

Ушбу муаммонинг ҳаётдаги ечими муайян, кундалик турмуш онгимизда гўёки ўзгармас ақидалар тусини олган жўн, оддий кўринишдаги “инсон дунёга бир марта келади” деган тасаввурларимиз тарзидаги тушунчани фалсафий таҳлил қилишни тақоза этади. Чунки, фалсафий фикрдаги ноаниқлик амалий саъйи-ҳаракатлардаги пала-партишликларнинг ибтидоси сифатида намоён бўлиши табиий. “Бош бошлайди, оёқ ташлайди” деган нақл бежиз айтилмаган. Шундан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, шартли маънода инсонни икки марта дунёга келади, дейиш мумкин. Яъни биринчи бор гўдак бўлиб, инсонликка номзод сифатида дунёга келади, иккинчи бор эса бекиёс кенг билим, малака, кўникмаларни эгаллаган, ёрқин ҳаётий мақсадга эга ва энг мушкул вазиятдан ҳам осон чиқа оладиган маълум касбий компетенцияларга эга мустақил инсон бўлиб яралади.

Инсоннинг маълум бир касб-хунарга эга бўлиб етилишида ёки унинг иккинчи бор дунёга келишида, хусусан, биз тадқиқотларимизда сўз юритаётган ҳолда бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий кўникма ва малакаларини шакллантириш технологияларини лойиҳалашнинг роли ва аҳамияти бекиёс ҳисобланади.

Юқорида келтирилган “Бош бошлайди, оёқ ташлайди” нақли билан таълим ҳақидаги ҳикматнинг теран уйғунлигини ёшларни касбга йўналтириш муаммосига татбиқ этиш эди. Ҳақиқатда “бош”- бу таълим тизими, улар қандай йўлга бошласалар, кўп миллионлик ёшлар армиямиз уларнинг ортидан қадам ташлайдилар. Бу қадамларнинг зарбадор ва донгдор бўлиши ёшларимиз орзуларини рўёбга чиқарадиган шароит яратишнинг ягона универсал лойиҳасини ишлаб чиқишни тақоза этади. Чунки XX аср ниҳоясида халқимиз ёруғ юз билан XXI асрга қадам кўйди. Энди мустабидликда ўтган кунларимизга пушаймонликдан кўра, кўпроқ орзуларимиз парвози ҳақида қайғуришимиз ўринлироқдир.

Юқорида биз орзу деб атаган тушунча, мукамал касб-хунарга эга бўлишга эришишни таъминлайдиган доимий ҳаракатдаги ёшларнинг касбий кўникма ва малакаларини шакллантиришнинг истиқболли лойиҳасини яратиш ва уни амалиётда қўллаш билангина самарали амалга ошириш мумкин.

Методлар.

Халқимиз нега “Бир йигитга қирқ хунар ҳам оз” - деб нақл қилишади? Бу

инсонни ҳаракатга, фаол ижодкорликка ундаш эмасми? Бинобарин, инсонга сув ва ҳаво қанчалик зарур бўлса, касб–ҳунар ҳам шунчалик керак, у - зарурат, у – эҳтиёж. Бу ҳақида ёзма тарихий манбаларда бизгача етиб келган куйидаги маълумот ғоят ибратлидир. Ҳазрати Довуд подшолик пайтида халқининг ўзига нисбатан қандай фикрда эканлигини билиш мақсадида фақир мусофир кийимида олис қишлоқдаги бир нам қоронғу уйга кечаси жой сўраб боради. Уни бир кекса онахон кутиб олиб жой беради. Ундан ўзини билдирмасдан ҳозирги подшо ҳақидаги фикрини сўрайди. Шунда онахон кампир “ҳозирги подшо аҳмоқ, унинг қўлида ҳеч бир ҳунари йўқ. Подшоликдан кетса хор бўлиб очликдан вафот этиб кетади”, - деб жавоб беради. Бу гапдан таъсирланган шох тахтига қайтгач, темирчилик ҳунарини мукамал ўрганади. Ҳазрати Довуд темирчилар пири деган нақл ва шу касб эгаларининг ҳозир ҳам касбни улуғлашнинг ёрқин намунаси сифатида элдан-элга ўтиб келмоқда. Ушбу ҳикоят, музаффарлиги, буюклиги ва қудрати ҳам касб-ҳунарни, ҳатто унинг малака ва кўникмалари подшоликдан ҳам эъзозланишини яна бир қарра тасдиқлайди. Буни куйидагича изохлаш мумкин. Касб-ҳунарсиз, ёки уни мукамал эгалламаган мутахассислар уларнинг ўрнидаги фаол, ижодкор ўз ишининг устаси бўлган мутахассисларга нисбатан жамиятга учдан икки ҳисса кам наф келтирар экан. Буни Республикамиз миқёсига кўпайтирилса, ачинарли манзаранинг гувоҳи бўлишимиз аниқ.

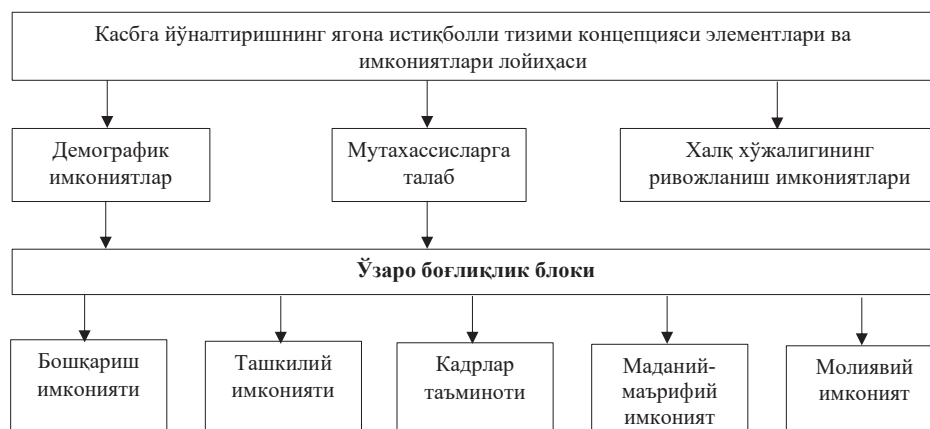
Шундай экан ёшларимиз юксак орзуларини рўёбга чиқариб, уларнинг “ками” ни тўлдиришни таъминлайдиган реал “олтин хазина” борми? Бўлса у қаерда ва нимада? - деган савол туғилади кишида. Бизнингча бор бу хазинани қайта-қайта таъкидлаганимиздек, узлуксиз таълим тизимида ёшларни касбга йўналтиришни бошқаришнинг ва касбий кўникма ҳамда малакаларини шакллантиришни лойиҳалаш истиқболли тизимдан изламоқ зарур деб ўйлаймиз. Фикрларимизнинг тўлиқ бўлиши учун баъзи ҳаётий мисолларни келтирамиз.

АҚШда 1895-йили, Америкага қанча пахта ва у нима учун керак, уни амалга ошириш учун нима қилиш зарур, деган масала жиддий кўйилган эди. Масала ғоясига кўра “Ягона универсал технология” яратиш муаммоси олға сурилди. Кўйилган муаммога мос ҳолда АҚШнинг барча ҳар хил соҳа, тармоқларидаги етук олим, ишчи ва мутахассис (физика, химия, биология, математика, ҳарбий техника ва ҳ.к.) лари ягона мақсад сари бирлаштирилди ва 25 йиллик зўр ижодий биргаликда ишлашларидан кейин 1920-йилда кўзланган мақсадга эришилди. Ҳозиргача ҳам ана шу технология оғишмай амалга ошириб келинмоқда.

Германияда бундан 34 йил муқаддам 1988 йил 6-8 сентябрь кунлари бўлиб ўтган (Магдебург шаҳри) “Касбга йўналтириш муаммолари бўйича конференция”ни олайлик. Конференцияда ҳар бир корхона, ташкилот, саноат ва хоказоларга қанча кадр керак, таълим тизимида қанча ёшлар ўқимокда, уларнинг неча фоизи қайси касбга қизиқади, ижтимоий ўсиш жараёни ва ҳар бир ўқувчи ёки талабани ўқишни битиргач иш жойи билан таъминлаш кафолатларининг истиқболдаги режаси ва ташхиси ишлаб чиқилиб муҳокама қилинди. Ана шу асосда доимий ишлайдиган (Магдебург ва Берлинда) касбга йўллаш маркази (8 та педагог, 2 нафар психолог ва 2 та лаборантдан иборат) тузилган эди.

Айтилганлардан кўринадики, лойиҳалаш технологияси педагогик таълим тизимидаги “интеграция”, “интерфаол”, “фанлараро алоқадорлик” каби кўплаб тушунча, услуб ва усуллардан бир мунча кенг маънога эга.

Касбга йўналтириш лойиҳасида унинг истиқболли тизими концепцияси элементлари ва имкониятлари худди АҚШдаги “Ягона универсал технология” сингари Республика миқёсида шакллантирилади. Бу лойиҳани касбий кўникма ва малакаларни шакллантиришнинг биринчи босқичи дейиш мумкин. Куйидаги унинг схемаси келтирилган (1-шакл).

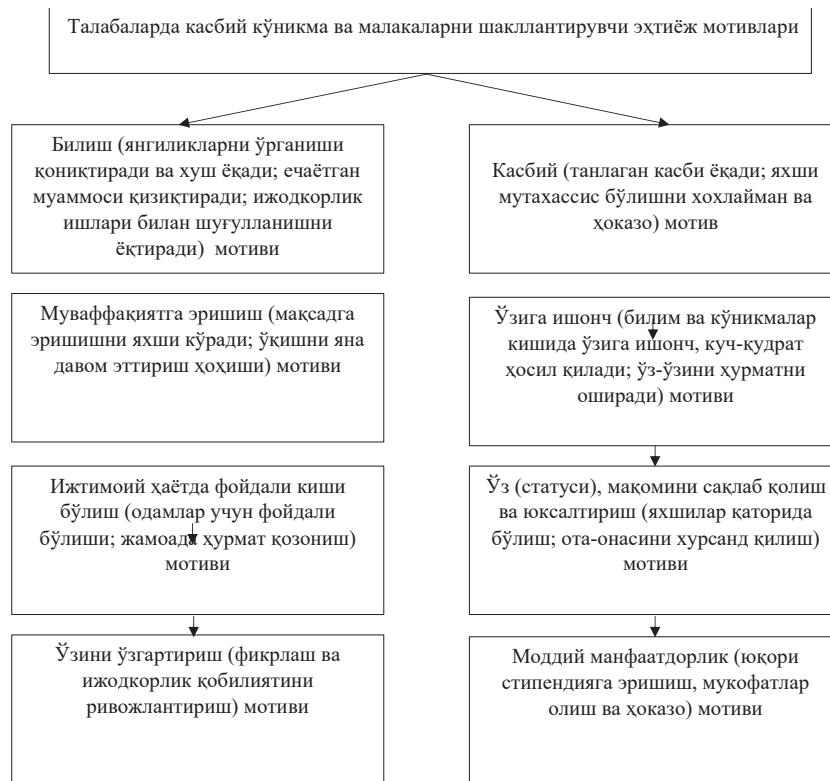

1-шакл. Касбга йўналтиришнинг ягона истиқболли тизими концепцияси элементлари ва имкониятлари лойиҳаси

Юқорида қайд этилган касбга йўналтириш истиқболли лойиҳаси асосида мавзуга оид иккинчи босқич лойиҳаси, яъни бўлажак технологик таълим ўқитувчилари касбий кўникма ва малакаларини шакллантириш технологиялари лойиҳаси асосан дарс вақтида ва дарсдан ташқари вақтларда амалга оширишни назарда тутди (2-шакл).

2-шакл. Касбий кўникма ва малакаларни шакллантириш жараёни лойиҳаси

3-шакл. Талабаларда касбий кўникма ва малакаларни шакллантирувчи эҳтиёж мотивлари

Бу лойиҳа бир қатор муҳим педагогик масалаларни ҳал этиш имконини беради. Бу масалаларни функционал равишда учта: а) таълимий; б) тарбиявий; в) амалий гуруҳларга ажратиш мумкин.

Юқорида талабалар касбий кўникма ва малакаларини шакллантиришни дарса ва дарсдан ташқаридаги назарий ва амалий машғулотлар ҳамда педагогик амалиёт даврларида амалга ошириш мумкинлиги ва уларнинг турли шакллари ифодаланган. Ҳар қандай ижодкорлик иши (ҳох назарий, ҳох амалий бўлсин) натижалари шахснинг ижодий камол топишида маълум ижобий самарага эга бўлади. Улар ўз навбатида, чуқур фикрлашни, тафаккурни, фундаментал ва индивидуал билимларни, амалий масалаларни фаоллаштирувчи муҳим восита ва касбий билим олишнинг муҳим шакли бўлиб, унда талабаларнинг касбий кўникма ва малакалари шаклланади, фан вв техника ютуқлари билан танишиш, реферат, курс иши, битирув малакавий иши ёзиш, тадқиқотчилик, ихтирочилик каби кўникма ва малакалари ҳам ҳар томонлама ривожланади ва такомиллашади.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, бизнингча мазкур лойиҳалаш технологиясини асосий услуби, мақсади ва шартлари қуйидагилардан иборат:

- 1) Таълим фаолияти мотивини кучайтириш;
- 2) Мураккаб вазиятли муаммолар ечимини қабул қилишда энг мувофиқ (оптимал) вариантини оқилона танлашни шакллантириш;
- 3) Таълим жараёнини индивидуаллаштириш ва поғоналаштириш (дифференциал ёндошув);
- 4) Ўқув фаолиятини натижасини назорат ва тесқари алоқа ўрнатиш орқали ташхис қилиш (диагноз) ва баҳолаш;
- 5) Компьютер тренинги йўли билан талабалар касбий кўникма ва малакаларининг шаклланганлик даражасини назорат қилиш, такомиллаштириш

ва ўз-ўзини қайта тайёрлаш;

- 6) Ўрганилаётган жараёнларни моделлаштириш;
- 7) Ахборотни қабул қилиш маданиятини шакллантириш.

Ана шулардан биринчи шарт, яъни таълим фаолияти мотиви ҳақидаги қараш ва фикрларнинг талабалар касбий кўникма ҳамда малакаларини шакллантиришдаги аҳамиятини ёритишга тўхталиб ўтамиз.

Фаолият мотиви - бу эҳтиёжни қондириш учун унинг предмети билан амалга ошириладиган ҳатти-ҳаракат бўлиб, у ёки бу эҳтиёжни таъминлашга йўналтирилган онгли фаолиятга инсонни йўналтиради. Демак талабалар касбий кўникма ва малакаларини шакллантиришда фаолият мотивларини ўзлаштириши муҳим.

Мотивни манбаларда “Мотив деганда психологияда ўқувчиларни ҳатти-ҳаракатларга ундайдиган сабаблар тушунилади. Мотивларнинг шаклланишига талаблар ва инстинктлар, майллар ҳамда эмоциялар, йўл тутишлар, ғоялар ва қизиқишлар таъсир этади” деб таърифланган [1,202-бет]. Рубнштейн С.А. фаолият мотивини “фаолиятнинг энг муҳим мотиви ана шу фаолият натижасининг ижтимоий-фойдали аҳамиятидир”-деб изоҳлаган [2,642-бет].

Айтилганларни касбий фаолиятига татбиқ этиб мотивни таърифлайдиган бўлсак, уни “ижодкорлик объекти билан боғлиқ касбий кўникма ва малакаларини шакллантириш учун муаммоли вазият (ижодкорлик масаласи ечимини топиш) ни ҳал қилишга қаратилган ҳатти-ҳаракатлар (ёки фаолият жараёни)” дейиш мумкин.

Талабаларда касбий кўникма ва малакаларни шакллантириш фаолияти мотивлари турли кўринишларда бўлиши мумкин: “бошқалардан қолишмасликка интилиш”; номдор аълочи бўлиб ном чиқаришга эришиш ва ҳоказо. Энг юқори мотивлар бу жамиятга фойдали бўлиш учун ижодкор бўлиш ва ниҳоят, “кўп билиш” мотиви, яъни асосида билишга қизиқиш ётган мотивлардир.

Талабаларнинг касбий кўникма ва малакаларини шакллантириш фаолиятида эҳтиёж мотиви ўзига хослигини яна қуйидагилар билан ҳам изоҳланади: ғоя, туйғу, қуйинчаклик, ташқи дунё предметлари ва бошқалар. Эҳтиёж ва мотив баъзан бирлашиб битта тушунчани ифодалайди, яъни уларни бир сўз билан мотивлаштириш (мотивация) дейилади.

Демак, шахснинг хулқ-атвори ва иши ёки фаолиятини баҳолаш учун уни вужудга келтирган мотивларни билиши зарур бўлади (гарчи бу ўта мураккаб бўлса-да).

Эҳтиёж ва мотивлар фақат илмий-техникавий ижодкорлик фаолияти истиқболини белгиловчи сабаб бўлиб қолмасдан, шахснинг ривожланиши, ахлоқий меъёри ва ишончларни шакллантиришнинг ҳам муҳим омили ҳисобланади. Шу маънода, талабалар психологиясида мотивлаштирилган-эҳтиёжни тарбиялаш ўқув тарбия жараёнининг ҳам таркибий қисмига айланмоғи лозим.

Натижалар. Шахснинг эҳтиёжи, жумладан юқоридаги фаолиятда раҳбар томонидан ҳамиша ҳам тўлиқ англаб олинавермайди. Эҳтиёжни аниқлаш мотивнинг хусусиятларида яққол кўринади. Ана шу масала, яъни шахс эҳтиёжини ўрганишда мотивнинг ролини таҳлил қилишлар шуни кўрсатадики, талабаларда касбий кўникма ва малакаларни шакллантиришга эҳтиёжни тарбиялаш мотивларига қуйидагиларни келтириш мумкин (3-шакл).

Юқорида рўйхати келтирилган фаолиятга эҳтиёж уйғотиш мотивларини чуқур ўрганиб, мақсадга мувофиқ равишда ҳар бир шахс хусусиятига қараб бошқариш бошқача айтганда талабаларда касбий кўникма ва малакаларга эҳтиёжни шакллантириш ва тарбиялаш бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий кўникма ва малакаларини шакллантиришнинг биринчи муҳим шартидир.

Хулоса. Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий кўникма ва малакаларини шакллантиришга оид юқорида таъкидланган бандлардан иборат бошланғич асослари, мақсади ва шартларининг биринчи шarti моҳиятидан келтириб чиқиб хулоса ўрнида умумий лойиҳалаш технологияси режалаштирилган фаолияти ва босқичларини қуйидагича ифодалаш мумкин:

-ўқув дастурлари асосида ҳар бир фан бўйича календарь-тематик режа бўйича мувофиқлаштириш;

-технологияни текшириш (апробация) учун керакли композиция ва диагностика материалларини танлашни илмий асосда амалга ошириш (тестлар, анкеталар, сўровномалар, дарс конспектлари мазмунини);

-талабалар касбий компетентлиги ёки касбий фаолиятини белгиловчи конкрет мезонлари мазмунини аниқлаш модулини ишлаб чиқиш;

-ўқув элементлари ва модуллари, модуллар дастури, мақсади, вазифасига оид тадбирларни аниқлаштириш ва ўтказиш;

-педагогик шароитларни ёритиш (масалан, компьютерлардан ўқув жараёнида фойдаланиш);

-талабаларни мустақил ишларини ташкил қилиш ва амалий-ишлаш шароитини яратиш;

-ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги ижобий муносабатларни шакллантириш мажмуаларидан иборат фаолиятларни амалга ошириш.

Шунингдек юқорида сўз юритилган шартларнинг барчаси моҳиятини худди биринчи шартда келтирилганидек алоҳида-алоҳида таҳлил қилиб ёритиш ҳам лойиҳанинг асосини ташкил қилишни унутмаслик лозим. Бундан ташқари ўз касбига хос бўлган иш ўринларини рационал ташкил этиш, технологик объектларни яратиш бўйича талабалар ижодий фаолияти муҳитини ташкил этиш ҳам қиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1.Разумовский В.Г.(1984) Физика ўқитиш методикаси асослари. Тошкент. Ўқитувчи. 202-бет.

2.Рубинштейн С.А. (1946) Основы общей психологии. Москва. Учпедгиз. 1946. 642 –бет URL:http://yanko.lib.ru/books/psycho/rubinshteyn=osnovu_obzhey_psc.pdf

3.Исмаилов Т.Д., Тагаев Х, Низамов Ш.Ш., Суюнов У. (2019) Педагогические основы совершенствование творческой личности. Поволжский педагогический поиск (научный журнал) № 2 (28) с 104-111. URL:https://www.ulspu.ru/science/proekt-crossref/arxiv/IsmailovTD_TagaevH_NizamovSS_SuyunovUD_2_28_2019.pdf

4.Тагаев Х. и др.(2015) Формирование профессиональных умений и навыков будущих учителей труда. ФГБНУ. “ПНИИАЗ”. Конференция молодых ученых. С.239.

5.Тагаев Х. и др.(2016) Развитие научных понятий и интереса студентов к их будущей профессии на занятиях. Молодой учёный. №3 (107). URL: <https://moluch.ru/archive/107/25650/>

6.Муслимов Н.А., Шарипов Ш.С., Қўйсинов О.А.(2014) Меҳнат таълими методикаси ва касб танлашга йўллаш. Тошкент. Шарқ. URL: <https://scienceweb.uz/publication/1328>

7.Муслимов Н.А., Шарипов Ш.С. (2011) Техник ижодкорлиги ва дизайн. Тошкент. ТДПУ.

8.Муслимов Н.А., Абдуллаева Қ.М., Қўйсинов О.А. Гаипова Н.С. (2014) Бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик компетентлигини шакллантириш назарияси ва технологияси. Методик қўлланма. Тошкент. ТДПУ. 112 б.